

SCHULTHEISZ EMIL: JOSEPHUS HYRTL, ANATOMIAE PROFESSOR ORDINARIUS

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Jóllehet az ún. „második bécsi orvosi iskola” világhírét a klinikusok alapozták meg, működésük az elméleti diszciplínák nélkül alig képzelhető el. Valóban, a bécsi orvosok klinikai tudása szolid anatómiai bázison nyugodott. „Az anatómia a medicina alfája és omegája, ami közte van, az a klinikum” – mondotta Hyrtl teljes joggal. Ennek a szilárd anatómiai fundamentumnak a lerakása legnagyobbbrészt Joseph Hyrtl érdeme.

1810. december 7-én született Kismartonban, ahol apja az Esterházy hercegek zenekarának oboistája volt, s később Bécsben Haydnnel együtt muzsikált. Joseph Hyrtl egyik testvére rézmetsző, másik – apjához hasonlóan – muzsikus lett. Ez a testvér volt az, aki később Haydnnek – egy ideig az anatómus Hyrtl őrizetében tartott – koponyáját felkutatta. Gyermekkorában Joseph Hyrtl is zenélt. Amikor apját Esterházy herceg a szolgálatából elbocsátotta, a család Kismartonból Bécsbe költözött. Igen rossz anyagi helyzetük tette szükségessé, hogy a család majd minden tagja pénzkereset után nézzon. Így lett a jóhangú és muzikális ifjú Hyrtlből „Sängerknabe”, a világhírű bécsi fiúkórus tagja. Ez tette lehetővé, hogy továbbtanuljon, és a cs. kir. konviktus tagjaként gimnáziumba járjon.

A gimnázium elvégzése után az orvosi fakultásra iratkozott be. Tanulmányainak különleges irányát, s ennek folytán pályájának, életének további alakulását tulajdonképpen egy negatívum befolyásolta. Az anatómia professzora, Meyer tanár ugyanis oly tudatlan és tehetségtelen volt, hogy nem elégítette ki Hyrtl tudásszomját, aki ezért maga fogott az anatómia egyes kérdéseinek vizsgálatához és kutatásához.

Diákéveiről, főként pedig anatómiai tanulmányairól az anatómiai múzeum történetéről írott értekezésében számol be.¹ Itt emlékezik meg kevésbé tisztelt anatómia-professzoráról, Meyerről is: „Amikor Caligula kedvenc lovát római konzullá nevezte ki – írja Hyrtl –, akkor ez egyszerűen csak egy örült tette volt; ilyen teremtményeket azonban (ti. Meyert) egyetemi tanárrá kineveztetni bűn volt a tudomány, az állam és az emberiség ellen. Ő volt a legkövérebb, és ha módja volt rá, a leggorombább ember Bécsben... Szellemi garázdálkodása írásaiban is megnyilatkozott. Tudományos kutatás soha nem jutott eszébe...”.

Ezek után érthető, hogy Hyrtl hamar megelégtelte Meyer előadásait. Ezek hallgatása helyett hozzálátott, hogy az anatómiáról való képét maga alakítsa ki. Miután az elméletet Meckel, valamint Sömmering könyveiből megtanulta, preparálni kezdett. Megbarátkozott két, a bonctannal is foglalkozó bécsi sebésszel, Frankensteinnel és Levasseurrel, akiknek jóvoltából hamarosan otthonos lett a boncteremben.

Mivel a kitűnő fiziológus, Czermak professzor nagy érdeklődést tanúsított az összehasonlító anatómia iránt, bécsi intézetében számos ilyen érdeklődésű, szorgalmas fiatalember dolgozott. Hozzájuk csatlakozott az ifjú Hyrtl is. Itteni kutatásai közben nemsokára ismeretlennek tűnő dolgokra bukkant. Hogy az első ilyen felfedezése az irodalomban már közzétett leírás, miként azt Czermak neki megmutatta, nem szegte a fiatal kutató kedvét. Maradt még bőven további vizsgálatokra érdemes ismeretlen anyag és megválaszolatlan kérdés.

Hamarosan oly átfogó anatómiai tudásra tett szert, hogy medicustársain kívül neves bécsi orvosok is jöttek hozzá, hogy tőle kurzust vegyenek. Utóbbiakra ugyancsak ráfért, amint azt egyszer később Hyrtl maliciózan megjegyezte.

A Meyer professzor halálával megüresedett tanszéken a bonctan tanára Berres professzor lett: „egy halvány fénysugár villan fel harminc év sivársága után...” – jegyzi meg Hyrtl. Berres prosectorként foglalkoztatja a fiatal, de máris jó nevű anatómust. Amikor két évvel később, promotiója után, 1835-ben professzora visszamenőleges díjazást ajánl fel prosectori munkásságáért, ezt köszönettel visszautasítja, mert az érdeklődés és tárgy szeretet vezette, amikor gyakran még az éjszakáit is anatómiai preparátumok készítésével töltötte. Az ekkor készített preparátumok közül Berres számosat felhasznált kitűnő atlaszához.

Remek anatómiai készítményeinek, az összehasonlító anatómia némely kérdéséről és a hallójárat fejlődéséről, illetve fejlődési rendellenességeiről írott tudományos dolgozatainak, valamint kiváló oktatói hírnevének köszönhetette Hyrtl, hogy 1837-ben, alig 26 éves korában, ordinariusnak hívták meg a prágai egyetem orvosi karának anatómiai tanszékére.

Prágai tartózkodásának első idejében a helyzete nehéz volt. Az új környezetbe nemigen tudott beilleszkedni, hiányzott Bécs és elégedetlen volt önmagával. Úgy érezte, túl korán, „nem megérdemelten” jutott magas hivatalhoz. A tanítás egyedül nem elégítette ki. „Aki csak professzor, az az én szememben nyomorúságos ember, aki a társadalom számára elveszett...” – írja egy ez időből származó levelében. Később aztán kiderül, hogy elkeseredésének az oka inkább a hallgatóság értetlensége volt: „Mit ér a szomorú dicsőség, ha az embert egy nyáj bámulja, de ha valami okosat mond, nem értik...”.

A kezdeti nehézségeken azonban csakhamar túljutott. Ismét elmélyült a tudományos munkában, és rövidesen már a hallgatóság sem bámulta értetlenül. Sőt, az anatómia nemsokára a legkedveltebb és legfrekvenciáltabb kollégium lett Prágában. Prágai tanársága idején igen szoros

kapcsolatot tartott fenn a sebészekkel, számos műtétet nézett végig. Akkor kezdte meg a tulajdonképpeni sebészeti anatómia kidolgozását.

1845-ben Berres meghalt. A bécsi fakultás az ezáltal megüresedett leíró bonctani tanszékre a kar és a tanulmányi igazgató egyhangú döntése alapján Hyrtl-t hívta meg. A meghívás elfogadásában jelentős szerepe volt a kar ama ígéretének, amelyet Hyrtl tulajdonképpen feltételül szabott meg. Megígérték ugyanis, hogy az anatómiai intézetet átalakítják, kibővítik, s a Hyrtl kívánalmainak megfelelő felszereléssel látják el. Az ígéretből nem sok lett. „Felsőbb fórumok minden újtással szemben komoly ellenállást tanúsítanak” – panaszkodik az új ordinarius.

A csalódott és kissé kedveszegett Hyrtl visszavonul dolgozószobájának magányába, ahonnan csak az auditoriumba lép ki. A hallgatók anatómus professzortársaival sem érintkezik, akik így érthetően nem kedvelték. Ennek a magányosságnak azonban meglett a haszna. Megteremtette Európa legszebb és legteljesebb anatómiai gyűjteményét, berendezett egy páratlan összehasonlító anatómiai múzeumot.

1848 márciusa Hyrtl magányosságát is feloldotta. Csatlakozott a forradalmi ifjúsághoz. Talán nem véletlen, hogy az általa vezényelt században több magyar medicus, köztük Csátary Lajos, a későbbi neves higiénikus teljesített szolgálatot.

Októberben ismét megindul a munka az egyetemen. A katonatorvosi akadémia, a Josephinum anatómiai múzeumát egyesítik az egyetemi bonctani intézettel. Mindkettőnek vezetését Hyrtl veszi át. Kiegészítve ezeket a magángyűjteményével, büszkén mondhatja 1854-ben látogatóinak és vendégeinek, hogy a világ egyetlen anatómiai gyűjteménye sem vetekszik az övével.

Előadásainak már ekkor szintén világhíre van. A világ minden részéről jönnek orvosok és medicusok Hyrtl intézetébe. Előadásait a kortársak szellemesnek, világosnak írják. Az egyébként unalmasnak tűnő deskriptív anatómiát oly színesen írja le – olvassuk az egykori beszámolóban –, hogy auditoriuma ismét megérdemli a theatrum anatomicum történelmi nevet. Ragyogó előadásai mellett anatómiai könyvei tették a nevét híressé. Két munkája több mint fél évszázadon át standard tankönyv maradt. Leíró bonctana (*Lehrbuch der Anatomie des Menschen*) 1846 és 1889 között husz kiadást ért meg. Egyaránt szolgált tankönyvül és forrásmunkául az anatómus kutatóknak. Tájanatómiája német nyelven az első ily nemű munka, amely klinikai szempontok szerint íródott.² Utolsó kiadása 1884-ben jelenik meg.

Amilyen kedvelt volt Hyrtl a hallgatói körében, oly kevésbé szerették tanártársai. Szellemes, de nagyon éles felszólalásaival majd minden kollégáját személyes ellenségévé tette. Ez magyarázza, hogy bécsi tanárságának három évtizede alatt egy ízben sem választották meg az orvosi kar decanusává. Az egyetem egésze azonban elismerte tudását: az 1864–65-ös tanévben, az egyetem alapításának 500. évfordulója alkalmával rectorrá választották. Rectori székfoglaló

beszédében hangsúlyozta, milyen elégtétel számára a karok illetén határozata, amikor a saját fakultása harminc év alatt nem méltatta arra, hogy decanusa legyen.

Jóllehet Hyrtl anatómus volt, az első Bécsben, aki egyedül e tudománynak élt, s mellette orvosi gyakorlatot nem folytatott, akinek munkája a XIX. század anatómiájának csúcspontját jelentette, sok megértést tanúsított más diszciplínák irányában. Ő volt az, aki Rokitanskyval együtt a hisztológia első docensét habilitálta; aki az általa művelt összehasonlító anatómiát követő összehasonlító fejlődéstan és élettan szükségességét hirdette. 1860-ban pedig már azt írta volt: „Az orvostudomány jövője a chemia!”

Kollégáival való állandó kollíziói bizonyosan hozzájárultak ahhoz, hogy már aránylag korán, 1874-ben, 63 éves korában visszavonult perchtoldsdorfi házába. Most végre volt ideje, hogy évtizedeken át gyűjtött orvostörténelmi és nyelvészeti adatait és gondolatait feldolgozza. Gyors egymásutánban jelennek meg e tárgyú könyvei.³ Stílusa ragyogó. Tanítványa, Zuckerlkandl azt írja Hyrtlről, hogy úgy beszélt, mint Cicero, és úgy írt, mint Heine.

1894. július 4-én halt meg. Magyar származásáról végrendeletében sem feledkezett meg: a kismartoni óvodának 12 ezer aranyat hagyományozott.

Halála után beigazolódott, hogy „...amit az állam az anatómia fejlesztésére fordított, bőségesen visszatérül majd...”.

---

¹ Handbuch der topographischen Anatomie und ihrer praktisch-medizinisch-chirurgischen Anwendung. (2 Bde., Wien).

² Prágai egyet. kvt. jelz. Ms. L. F. II.

³ Das Arabische und Hebräische in der Anatomie. Wien, 1879; Onomatologia Anatomica. Geschichte und Kultur der anatomischen Sprache der Gegenwart. Wien, 1880; Die alten deutschen Kunstworte der Anatomie. (Wien, 1884).